

با هزاردستان در سفر (۲) (کرمان و یزد)

جلال فرمند

Farahmand@iichs.org

در شماره گذشته گشت و گذاری داشتیم با عبدالحسین میرزا فرمانفرما به آذربایجان و کردستان. این بار نیز وی را همراهی خواهیم کرد با سفری سخت و دشوار به کرمان و یزد. همچنان که قبلاً ذکر شد وی پیش از پایتخت نشینی و گرفتن مقامات مهم در طهران، مناصب متعددی داشت که از جمله آن حاکمیت در کرمان بود و به تبع آن سیطره اش بر بلوچستان.

حاکمان ولایات در آن زمان علاوه بر اینکه در مفر حاکمیتشان مستقر بودند رسم بر آن داشتند که برای سر و سامان دادن به منطقه تحت امرشان و نیز گرفتن مالیات که معمولاً عقب می افتاد به سرکشی از آنجا می پرداختند. مدت زمان این سرکشی بستگی به وسعت و سختی شرایط طبیعی منطقه تحت امر حاکم داشت. منطقه کرمان و منطقه تابع آن یعنی بلوچستان از جمله مناطق وسیع و گرم و خشک ایران بوده و هست که سرکشی به آن با امکانات امروز نیز سخت است چه رسد به وسایل ایاب و ذهاب آن زمان.

حاکم معمولاً برای زهرچشم گرفتن از یاغیان و سرکشان که گاه همین اشخاص بر جزئی از آن ایالت حکمرانی می کردند با موکبی باشکوه به این سفر می پرداخت. همراه داشتن ملتزمین رکاب بیشتر برابر با درآمد بیشتر بود. ملازمان رکاب و خدمه و قشون همراه با موزیکانچی و کبکبه و دبدبه فراوان رعب بردل حاکمان محلی می انداخت و بر ابهت حاکم ایالت می افزود. کلاتران، مسئولان محلی با دیدن آن هیمنه بر پیشکشهای

خود می‌افزودند و اطاعت بیشتری روا می‌داشتند. فرمانفرما نیز از این قاعده مستثنی نبود. وی نیز همچون پدرش فیروز میرزا و برادرش عبدالحمید میرزا ناصرالدوله که سالها بر این ولایت حکم می‌راندند در دوره حاکمیتش سفرهایی به منطقه تحت امرش نمود. سفرهایی که مدتها طول می‌کشید.

در طول راه بیماری، گرما و دشواری مسیر حوادثی برای موکب حاکم ایجاد می‌کرد که در نوع خود جالب توجه است. سور و سات این بلوک گردشیاها (به قول ایرج افشار) بر عهده حاکمان محلی آن منطقه و بالطبع رعایای فقیر و بیچاره‌ای بود که نه تنها آذوقه‌ای برای خانواده خود نداشتند بلکه مجبور می‌شدند آذوقه موکب پرجلال حاکم را تأمین کنند.

یادبود آن سفرها، سفرنامه‌هایی است که برخی از این حکام با توجه به ذوقی که داشتند، خود یا کاتبانشان می‌نگاشتند. عبدالحسین میرزا فرمانفرما همچون پدر و برادرش^۱ به این مهم پرداخت و سفرنامه‌ای از گردش در کرمان و بلوچستان به یادگار گذاشت.^۲

شرح بلوک گردشی عبدالحسین میرزا را با توجه به سفرنامه‌اش از قلم ایرج افشار در اینجا می‌آوریم. ایرج افشار می‌نویسد:

بلوک گردشی حکام معمولاً با حشمت و جلال و بیروت همراه بود و آداب و ترتیبی خاص داشت مخصوصاً در خاندان پادشاهی بودند. عبدالحسین میرزا در سفر بلوچستان، دو گروه جداگانه شوه نوشته است به همراه داشت. دسته‌ای که آنها را اردوی نظامی خوانده است مرکب بود از یازده سرتیپ و سرهنگ و یاز و سلطان و تعداد دو بیست و هشتاد و یک سرباز و سواره و جواز سوار از فوجهای مختلف و مفادیری تفنگ و فشنگ و توپ توپ.

دسته‌ای دیگر که بدانها اردوی شخصی نام داده است مرکب بود از هفده نفر که معاشران و ندیمان او بودند از جمله یک طبیب و یک ادیب برای خوش صحبتی و

۱. نام کتاب فیروز میرزا سفرنامه کرمان و بلوچستان است که به هفت متصرفه اتحادیه به سال ۱۳۴۲ به چاپ رسیده است. و بنا به ملحقات احمد وزیری بر کتاب تاریخ کرمان پذیرفته است که سفرنامه مجهول المسافری که نسخه خطی‌اش جزو کتابخانه ظل السلطان بود می‌باید گزارش یکی از سفرهای عبدالحمید میرزا به این منطقه باشد.

۲. شناسنامه کامل کتاب چنین است: عبدالحسین میرزا فرمانفرما. مسافرت‌نامه کرمان و بلوچستان. به کوشش ایرج افشار. تهران، اساطیر، ۱۳۸۳.

ندیمی. جز آنها صد نفر سواره ملتمز رکاب او بودند. تعداد شتر و اسب و قاطر جمماً بالغ بوده است بر یک هزار که حدود هفتصد نفر آنها شتر می بوده است. هنگام وارد شدن به هر آبادی معتبر مستقبلین مراسمی را به جا می آوردند. خوانین و ضابطال و رعایا از اطراف آن آبادی برای دیدن حاکم می آمدند. مخصوصاً زنها برای دیدن حاکم بی تابی عجیبی نشان می داده اند. و به قول مؤلف «کیل» (مأخوذ از زبان محلی) می کشیده اند. از تفننات عمده فرمانفرما، در این راه دراز شکار بود، خواه شکار جرگه و خواه به تنهایی. در آن بیابانها که از مراکز آهوست طبق عدد شماری که از آهوهای شکار شده به دست داده است دوست و شصت آهو در رفت و برگشت توسط او و همسرانش کشته می شوند. درآج و جیرفتی دو نوع پرندای است که به دست او و همراهانش شکار می شده اند. یک بار نوشته که یکصد درآج شکار کرده بوده اند.^۳

عبدالحسین میرزا فرمانفرما سه مرتبه بر این ایالت حکم راند که عکسهای این شماره تلفیقی است از حاکمیت اول و دوم او. یعنی تصاویری از سالهای ۱۳۰۹ تا ۱۳۱۱ و ۱۳۱۲ تا ۱۳۱۳. تعدادی از تصاویر نیز که مربوط به یزد است در آلبومهایش یافت شد که آنها نیز در این شماره آورده شده است.

شوریه شگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پرتال جامع علوم انسانی

فرمانفرما در کرمان [۲/۶۵۳-۲۰ع]

شیراز
پروردگار
مجلس
ایران
تاریخ
مجلس
ایران

بهجت‌الملک (سردار معتضد): نایب‌الایاله تووند کرمان که شاهزاده فرمانفرما تا حدی مدیون عقل سلیم و خوی نسکین دهند، او بود. (از خاطرات خانم الاسایکس) [۶۳۶-۲ع]

تاریخ مجلس ایران

۲۷۹

سلیمان میرزا: از فرماندهان قشون که زبان فرانسه صحبت می‌کرد و از اینکه تنها شخصی است که در ایران می‌تواند نقشه برداری کند فخر می‌فروخت. (از خاطرات الاسایکس) [۶۷۴-۶۷۳]

۲۸۳

بیوک خان (ابتهاج السلطنه): سرتیپ توپخانه قشون؛ جوان ظریف نوزده ساله‌ای که همه چیز اروپایی
مورد تحسین او واقع می‌شد. (از خاطرات الاسایکس) [۶۴۹-۲ع]

لطف الله خان سرهنگ [۶۲۸/۲-۶۲۷ع]

سرتیپ سرپرسی مالزورث سایکس: کنسول کرمان از ۱۸۹۴. دستیار نماینده بریتانیا برای تعیین خط مرزی ایران در بلوچستان ۱۸۹۶. مأمور تأسیس کنسولگری سیستان در ۱۸۹۸. سرکنسول مشهد از ۱۹۰۶ تا ۱۹۱۳. انتصاب موقت به درجه سرتیپی به هنگام انجام خدمات ویژه در فارس و شیراز و تأسیس پلیس جنوب از ۱۹۱۶ تا ۱۹۱۸. [۱/۶۵۲-۶۲ع]

شهرستان علم‌اشرفی و مطالعات فرهنگی
پرتال ملی مع‌علوم‌اشرفی

کاپیتان سایکس و خواهرش ال‌سایکس در کنار میرزا نصرالله‌خان، روز بیستم جولای، یک روز پس از بازگشتمان از گردشی که در تپه‌ها کرده بودیم، صبح زود صدای شلیک توپ ورود حضرت والا فرمانفرما را به شهر کرمان رسماً اعلام داشت. از ورود او خیلی خوشوقت شدیم چون او و برادرم از هر سال قبل با یکدیگر دوستی داشتند. معروف بود که او از متجددترین و روشنفکرترین

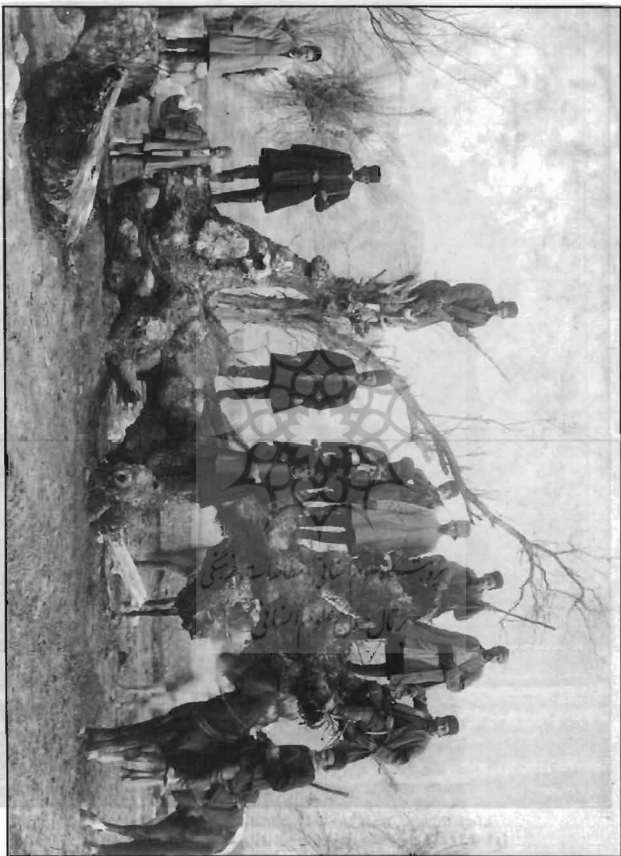
شاهزادگان ایرانی است. (از خاطرات ال‌سایکس) [۶۴۶-۶۲ع]

میرزا نصرالله نواب شیرازی از اجزای حکومت کرمان [۳/۶۴۶-۲۰ع]

میرزا نصرالله نواب شیرازی از اجزای حکومت کرمان [۳/۶۴۶-۲۰ع]

س ۱۰، ش ۴۰، زمستان ۸۵

این گروه در روز ۱۳۰۱/۱۲/۲۸ در تهران
توسط دولت وقت در جریان
تأسیس ارتش جدید

این روایت کرد که در همان محلی، آنگاه حقیقت دانست که فردی از روزنامه آن را خرید، است. اجزای حکومت کرمان بر روی آن مکتوب به یادگار گرفته شده است [۱۳۰۱/۱۲/۲۸]

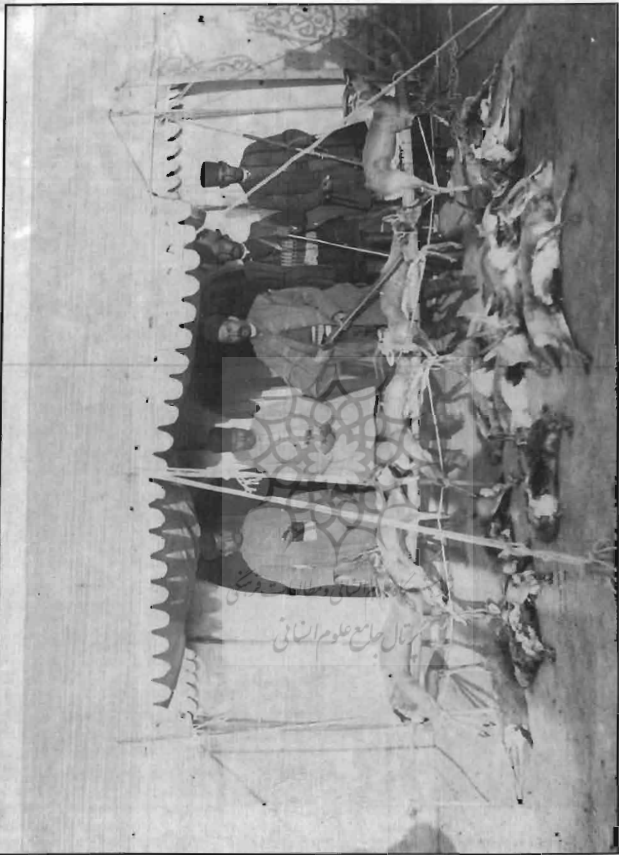

فرمانفرما با دسته شکارچیان [۲/۶۳۹-۶۴۰ع]

پروفسور کاظم انسانی مطالعات فرهنگی
 رساله جامع علوم انسانی

علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
سال پنجم علوم انسانی

شکار ۱۶ آهو، مجدداً امروز دو رأس گور و شانزده آهو به تزار تفصیل خودم و مهرانا شکار کردیم. گور خمر خودم شکار کرده یک رأس، ایضاً محمدبیک تنگدار یک رأس، آهو به دست خودم دو رأس، محمدبهدی خان آهو دو رأس، میرزاخان سرهنگ آهو سه رأس، آقاعلی و آقاحسن پیشخدمت آهو یک رأس، احمدعلی خان پسر میرزاخان آهو یک رأس، خانیبا آدم آقاعلی آهو دو رأس، سید محمود جلودار با گلوله آهو یک رأس، طهماسب خان افشار

مقاله جامع علوم انسانی

تکای ۲۸ راس امی در روگانه باجمله از روگانه دکارگانی پیر نیست. به این منی که در میان دست کوههای جهان باز آمی بسیار در جنگل و صومری مول و جوش و باغ داروان پشمار بوده است. از خصایص این محل تولید جلودرهای بومی است خصوصاً قوب که در تابستانها زیاد از حد و جوش در وقت انواع و اقسام مختلف میست و زیست تابستان در این محل از طالب گرسبازت میسر است اگرچه ظاهر آمی این نطقه تا یکدوره از پوچستان سرور است ولی به مراتب در تابستانها کمالات و مویشین بیشتر است. (مشارکت نامه کرمان و پوچستان، ص ۱۳۸-۱۳۹) [۱۳۸۱]

عباسقلی خان یاور و لطف الله خان سرهنگ [۲/۶۶۰-۶۲]

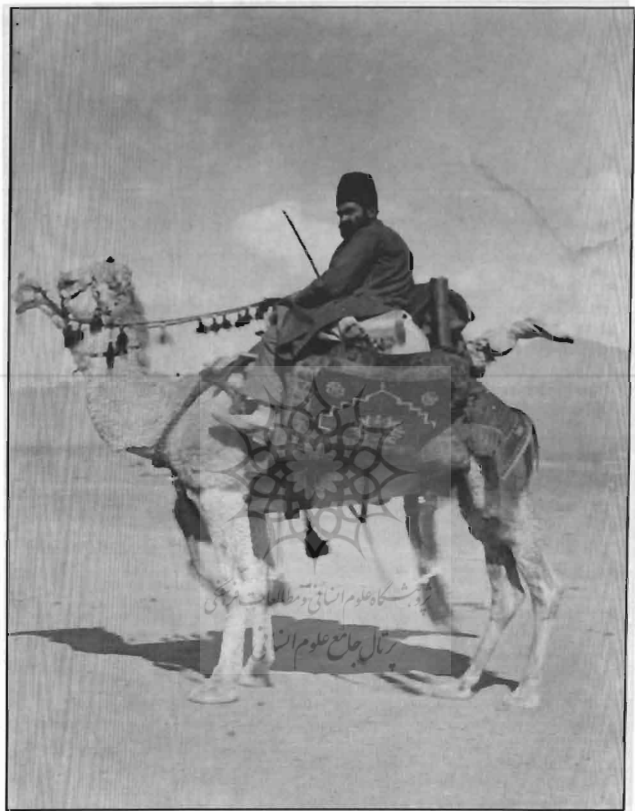
پژوهشگاه ملی مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فرمانفرما در باغ قاشق تراش، شیطنت اجزاء وی در پشت سرش دیدنی است [۶۶۲-۷ع]

شیرگاه علوم انسان و گیاهات
رتال جلد مع علم انسان

۱۰-۲ شترآبداری که تعدادی آهوی شکار شده بارش کرده اند [۲/۶۶۰-۶۲]

شترآبداری فرمانفرما [۶۶۱-۶۲ع]

لرمانفوما با اجزای حکومتی در باغی نزدیک کرمان [۶/۶۶۰-۶۲ ع]

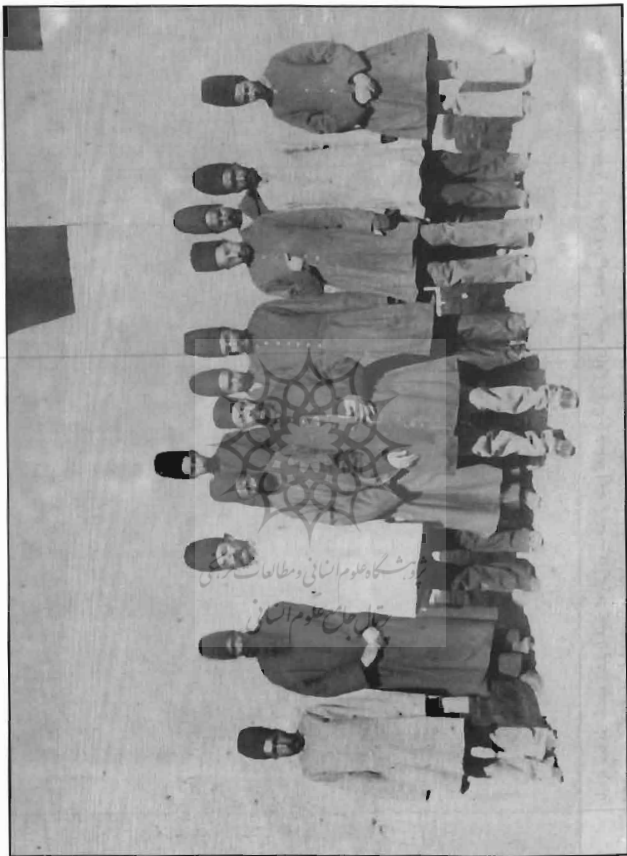

فرمانفرما با دسته شکار چیان [۱۳/۶۴۹-۶۵۰ع]

پرتال جامع علوم

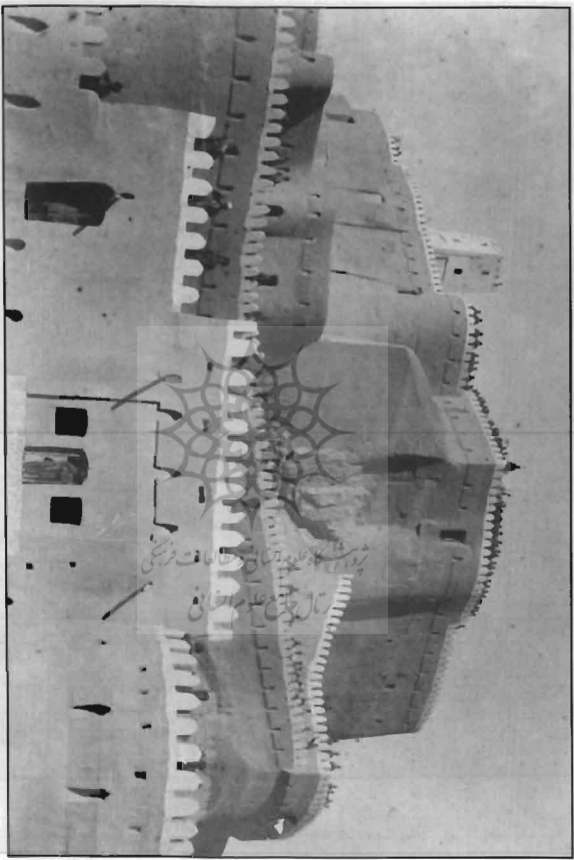
پروفسور شهباشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
مستاد عالی جامع علوم انسانی

فرمانفرما با خواینان در بالای قلعه بم (۶۵۵-۶۲) [ع]

موسسه عالی علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تاسیست و امضا: ...
۹۸-۹۹۹۹ (۱۹۵۹-۶۰)

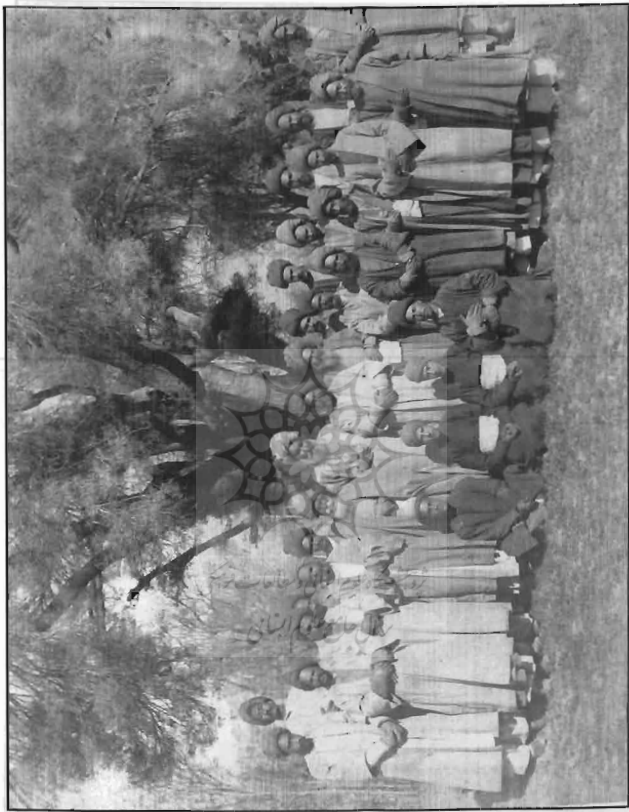
پژوهشگاه علوم و معارف اسلامی
 مرکز تخصصی باستان‌شناسی و تاریخ
 تهران

پازید قلعه بم: یکتیب ششم را همین که یکی دو ساعت از طلوع گذشت به تمام ترکهای نظامی و شخصی اعلان کردم که به قلعه بروند و مخصوصاً گفتیم

چهلگانه هم در آنجا برای ناچار عامه حاضر کنند و بعد از آن خودم با اجزاء مخصوص به قلعه رفتم تمام معابر دود و درواز و چیمب نقاط بتیب و برای

آن را شخصاً گردش نموده و چند نقطه آن را ممکن برداشتم که اگر شیشه‌های ممکن خراب نبود و همین نکته به انقسام بقیه کی گفتیم سلیمان

سیرزای سرتیب و سیرزا محمد مسلم، سلطان از این قلعه مرادآباد ضمیمه کتابخانه قیام (اصولاً بنیاد کماله) و سلطان محمد علی (۱۲۸۶-۱۳۰۶) [۱]

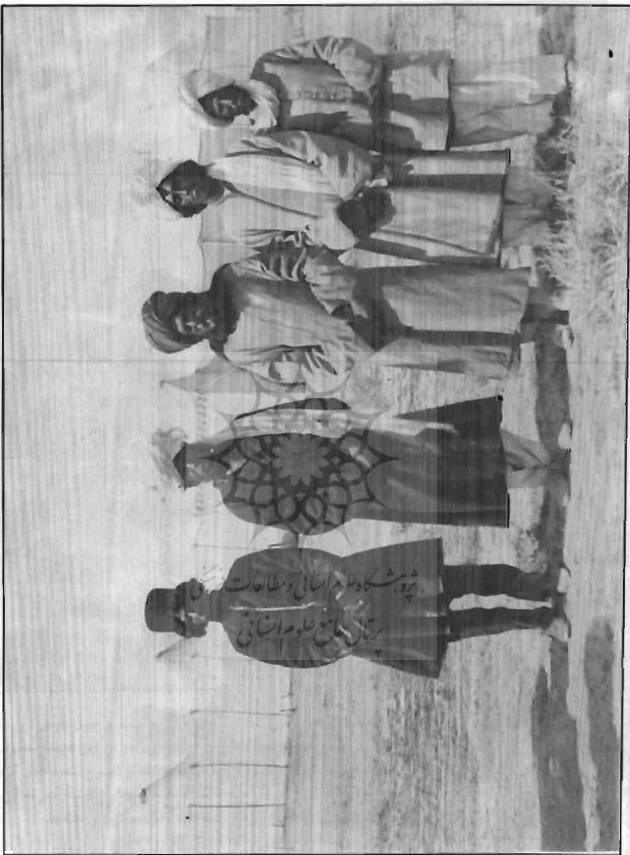
جماعت تجار گبر [آرژنتس] کرمان [۱/۶۴۸-۶۴۸ع]

مجلس شورای ملی در سال ۱۲۸۵
تاریخ: ۱۲۸۵

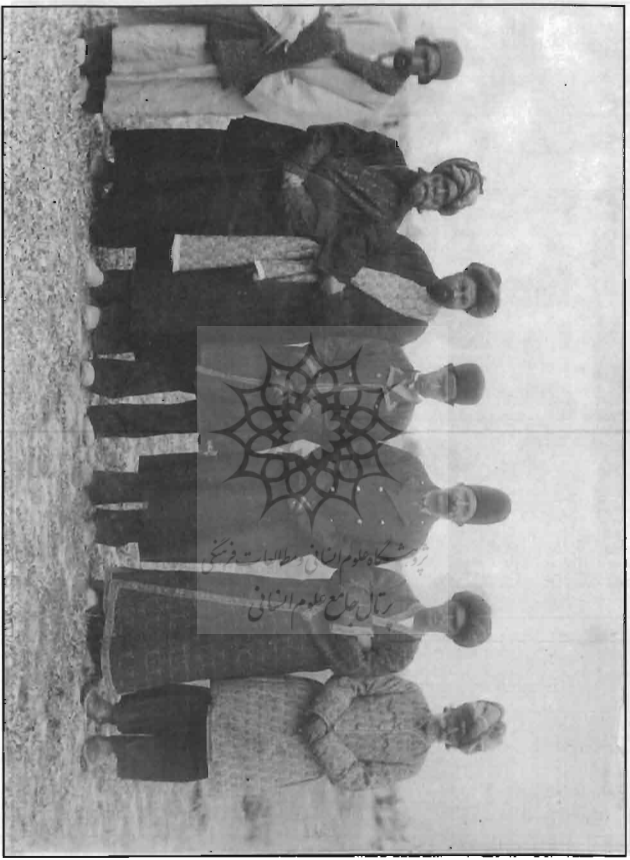
تاریخ: ۱۲۸۵ [۱۲۸۵-۱۲۸۶] [۱۲۸۵-۱۲۸۶]

تاریخ: ۱۲۸۵ [۱۲۸۵-۱۲۸۶] [۱۲۸۵-۱۲۸۶]

پرو. شاکه خادم انسانی و مطالعات
 رتبه کارشناسی مع علوم انسانی

رئیس‌خان و سردار حسین خان بلوچ مهاجر شاه آباد و ساکن سابق رودبار گرسیر (۱/۶۴۴-۶۴۵ع)

نایب عباس خان سرمنگ حکم بحال درباری و کدخدایان آنجا که جلالت پوشیده‌اند [۱۳۰۶-۶۶۰/۳۱]

مسافرت نامۀ کرمان و بلوچستان
فصل دوم کرمان

آسایی در منطقه دوساری: دوساری؛ منطقه مرکزی جیرفت و ضابطنشین آنجاست و چون هوای این نقطه گرم است و از هر جهت دائر و آباد، در زمستان ضابط جبال بارز و جیرفت هر دو در این منطقه سکونت می‌کنند... بالجمله هوای دوساری به واسطه محاط بودن کوه و انبوهی نخیلات از کهنوج سعیدخان گرم‌تر و رطوبتش نیز زیاد است و خلق اینجا از ملاک و زارعین و عملجات خالصه و تجار و کسبه متفرقه قریب پانصد نفرند و غالب عملجات اریایی این نقطه و کلیه عملجات خالصه کنیز و غلامند.
(مسافرت‌نامه کرمان و بلوچستان، صص ۳۷۷-۳۷۸) [۲/ ۶۴۰-۶۴۲ع]

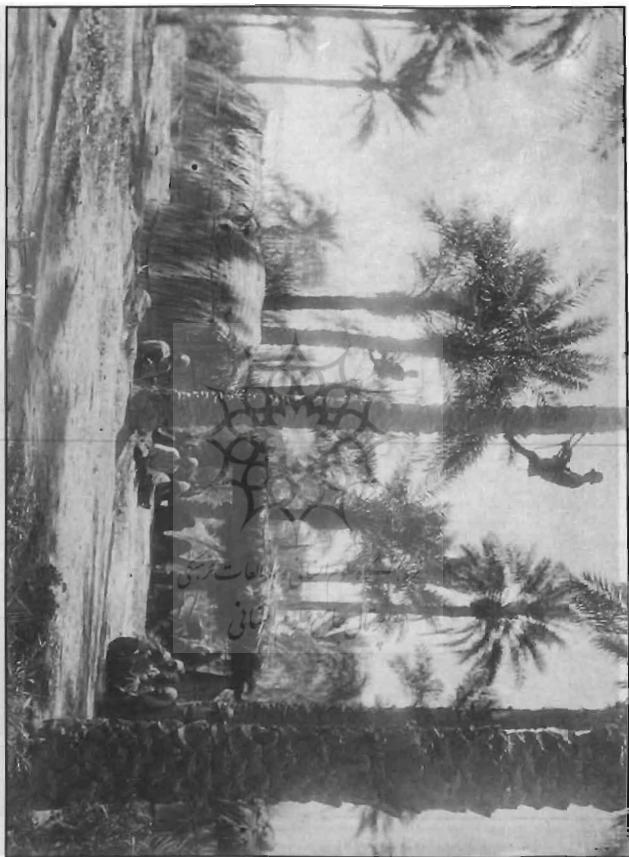

رختبهای خالصه جنین آباد کرسیتر (۶۷۲-۶۷۳)

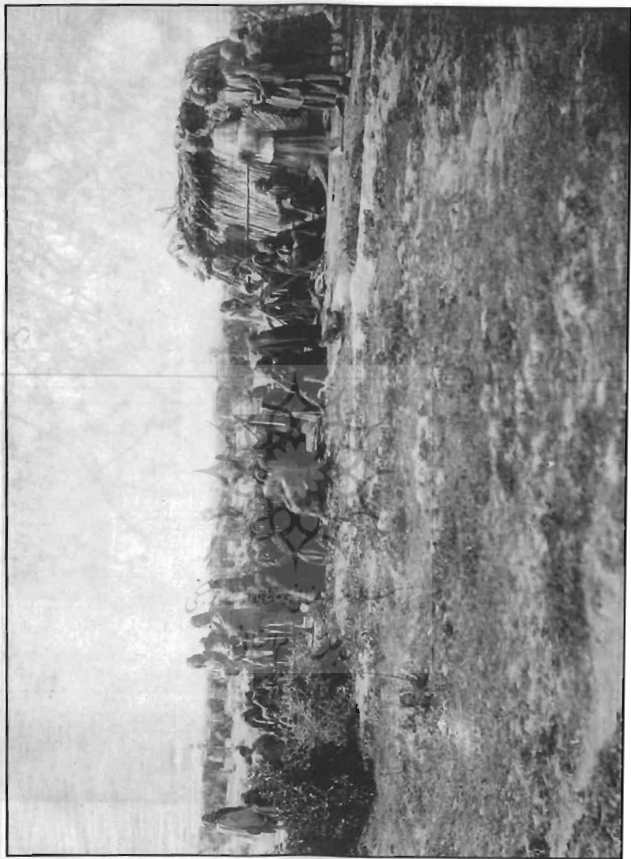
شیراز
پروژه همکاری مردم انسانی و مطالعات
ریاضی مع علوم انسانی

نخلستانی در دوساری [۲/۶۷۷-۶۲ع]

رختیه‌های منطقه کوسیر کرمان در حال باروری درختان خرما [۳/۶۷۸-۶۸۲]

تیمار و محال جهانت کی مست در حال که و ضمه . قناریگی . دار بند [۶۷۸/۲] - ۶۷۸ - ۶۷۹

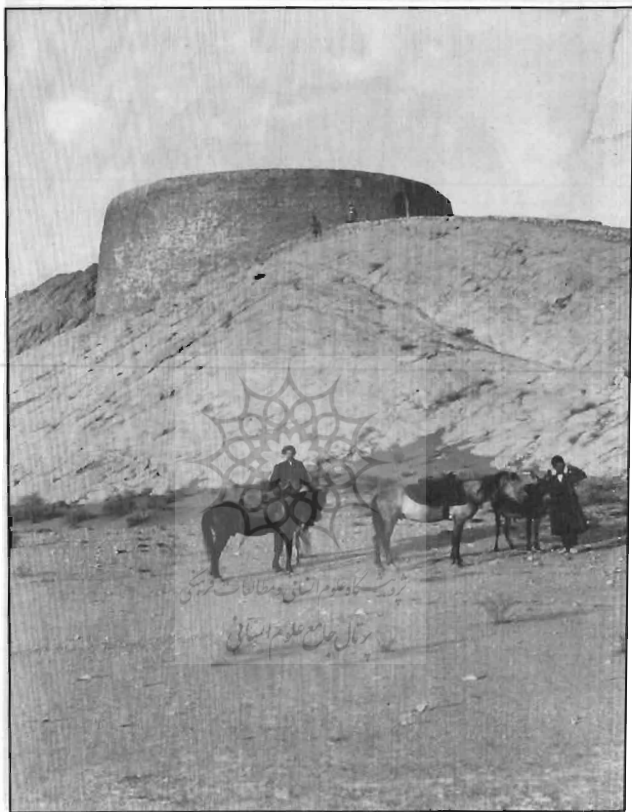

پروژه پژوهش و علوم انسانی در مطالعات فرهنگی
بر تالیف جامع علوم انسانی

مسجد در قلعه [۶۵۱-۶۲ع]

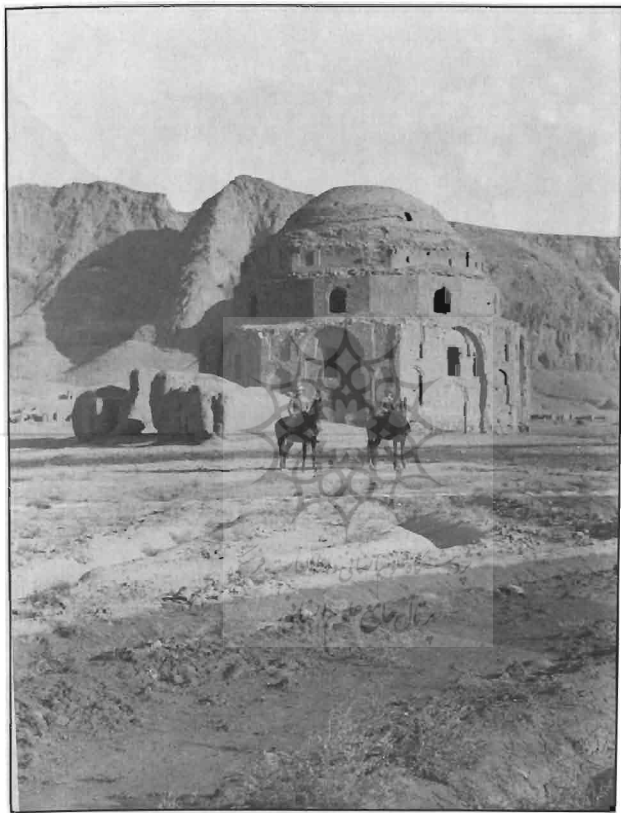
دخمه گبرها در یک فرسخی شهر [۱/۶۵۳-۶۲ع]

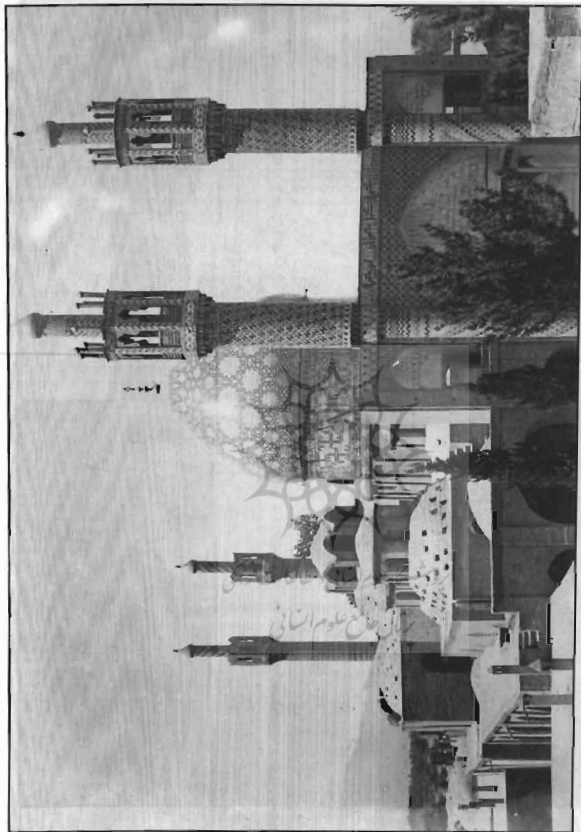

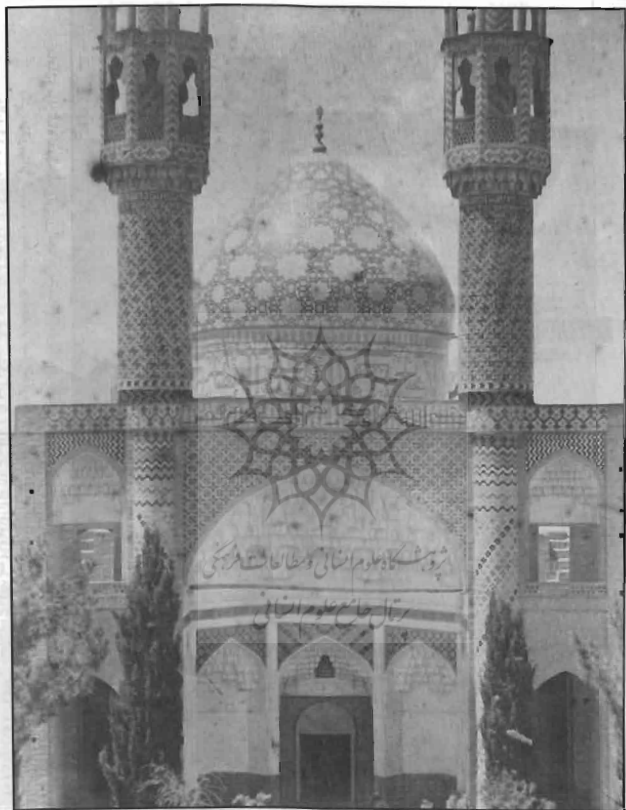
۳۱۷

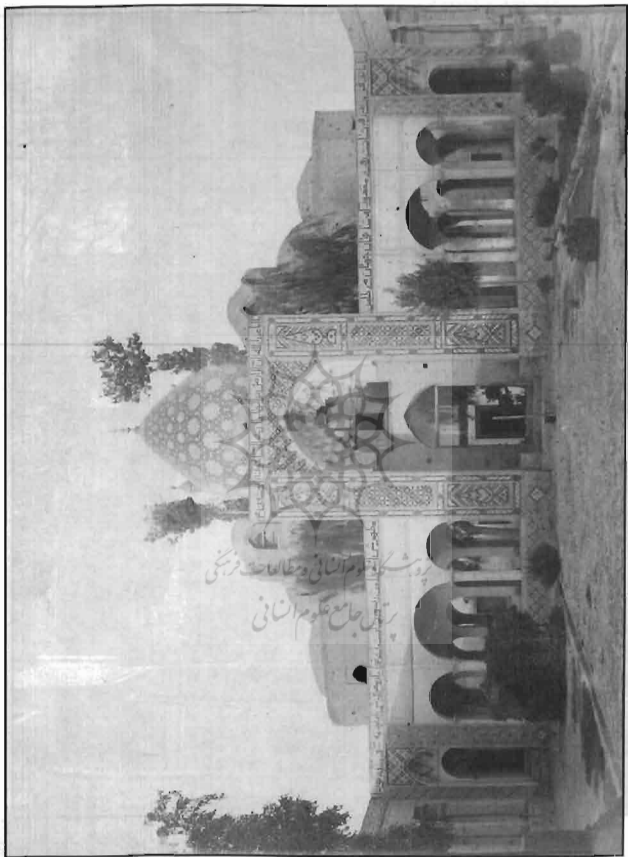
تخت درانیلی بیگ منصوب به دوره زندیه [۶۷۶-۲ع]

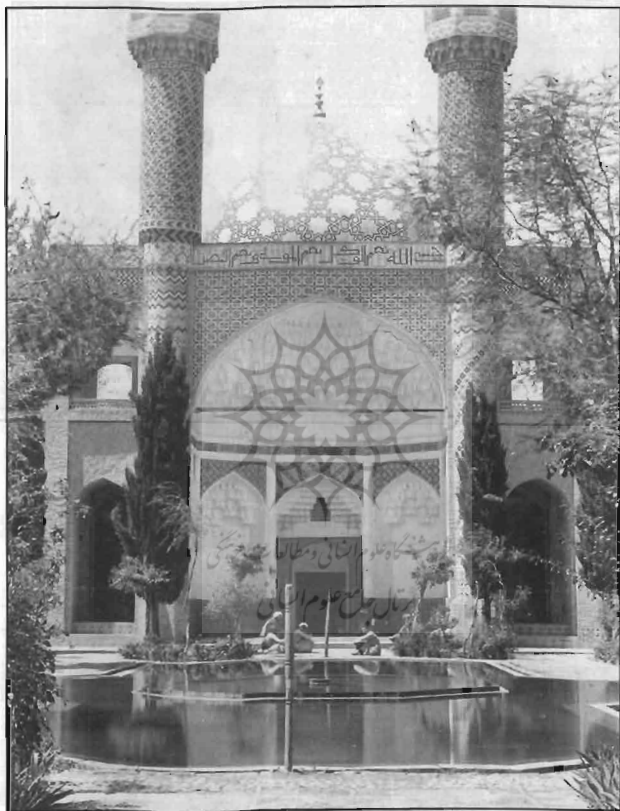
ماغان، مزار شاه نعمت‌الله ولی در آنجا می‌باشد که زیارتگاه عرفاست... اول کسی که مزار آن جناب را ساخت و بنیان عمارت نمود احمدشاه بهمنی دکنی هندوستانی است... و بعد تعمیر و تجدید عمارت کردند تا زمان شاهنشاه خلد آرامگاه محمدشاه قاجار انارالله برهانه تعمیرات کاتبه عالیہ شد و سه دانگ از مزرعه فرمتین که شش سنگ آب دارد وقف بر آن مزار فرمود. (چیرایی کرمان، صص ۱۶۷-۱۶۸) (۶۵۸-۶۲ ع)

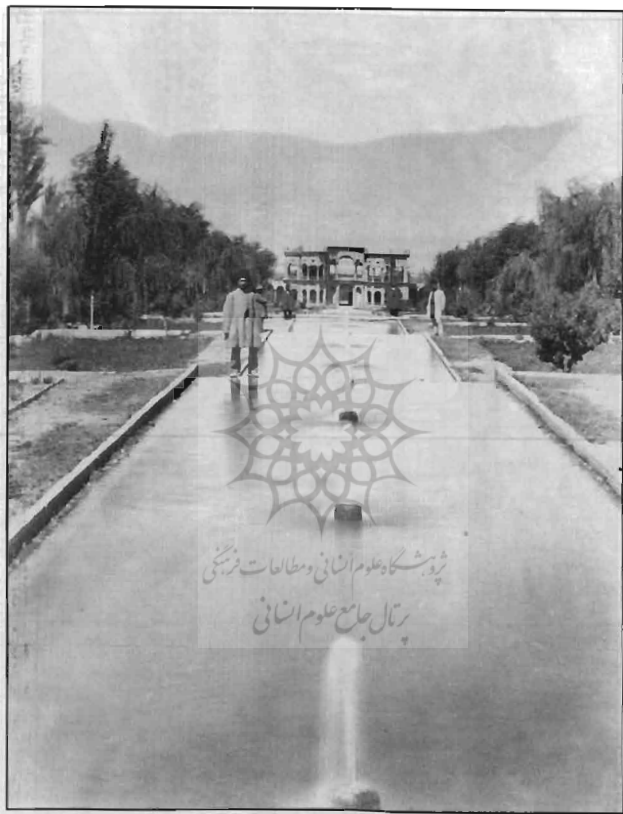

مزار شاه نعمت‌الله ولی؛ صحن جدیدی که وکیل‌الملک بنا کرده است. ۱۳۶۶-۶۷ع

روزگار گدازم آسانی و مقامات فریبی
رتق جامع مگوم آسانی

مزار شاه نعمت الله ولی [۶۶۴-۶۲ع]

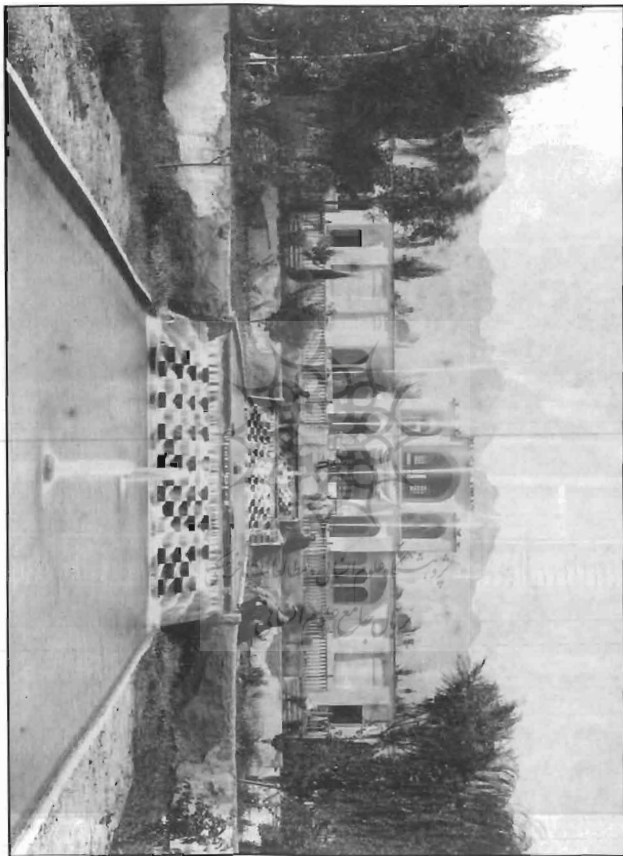

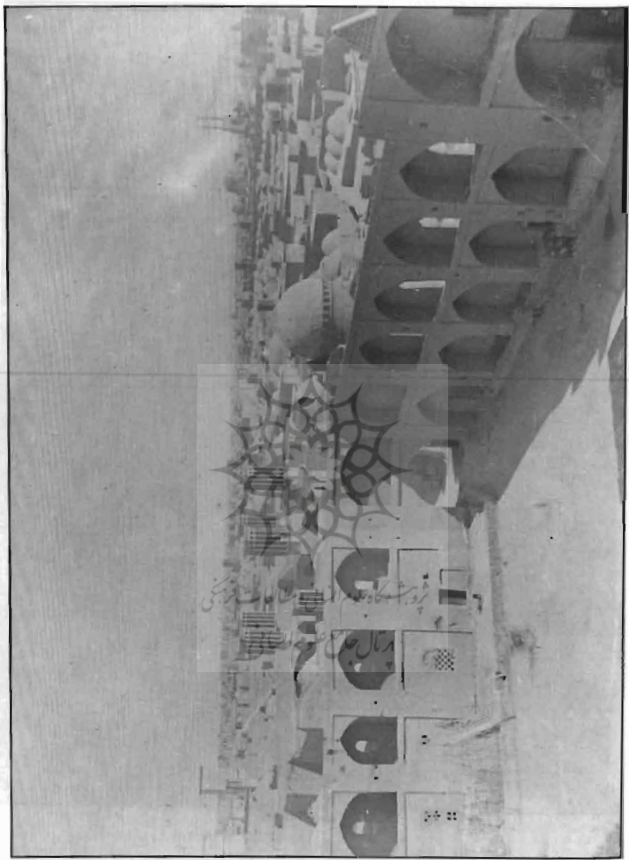
شعبه شکار علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

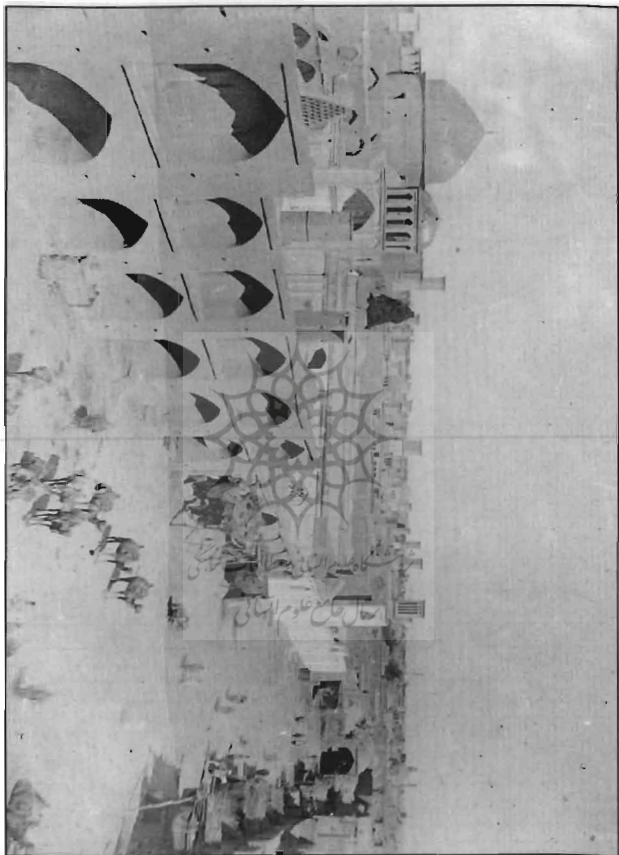
باغ شازده [۱/۶۶۰-۶۲]

س ۱۰، ش ۴۰، زمستان ۸۵

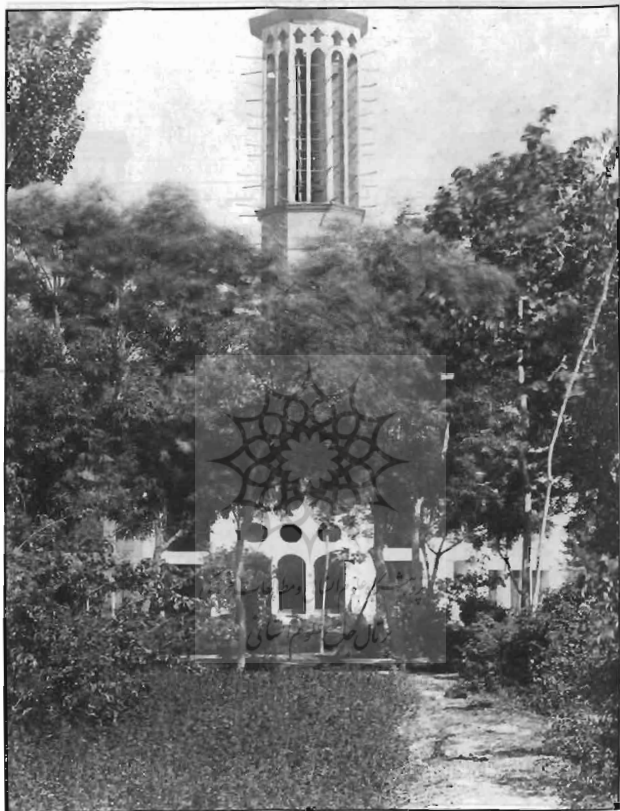

دورنمای طرف شرقی شهر یزد از میدان میرچخماق [۶۲۵-۶۲۷ع]

مجموعه اسناد و کتابخانه
موسسه عالی علوم اسلامی
تهران

دورنمای طرف غربی شهر یزد ۱۳۶۶-۶۲

باغ دولت‌آباد یزد و حوض خانه [۶۶۹-۲ع]

آب انبار باغ مزار حاجی پیرزاده یزد [۶۶۸-۶۷ع]